

Bankowicz, Marek: Státní převrat. Praha: Dokořán, 2010, 118 stran, ISBN: 978-80-7363-294-6.

Vladimír Naxera¹

Moc ve státě lze získat různými způsoby. V našich politických podmínkách je převažujícím způsobem bezesporu volební soupeření politických stran. V jiných případech může jít o dědičné nástupnictví. Třetím způsobem je pak státní převrat (a také revoluce, puč a další obdobné způsoby). Uvážíme-li četnost státního převratu v některých regionech, zjistíme, že v případě Latinské Ameriky nebo Afriky šlo po dlouhou dobu jednoznačně o nejčastější způsob získání moci.

Převrat nemusí být záležitostí pouze těchto vzdálených oblastí – má svoji jistou tradici i ve středoevropském prostředí. Několik převratů proběhlo v Polsku, dva vypukly dokonce i v Československu.² Jak v úvodu představované publikace (s. 9-10) upozorňuje její autor – i přes četnost státních převratů ve světě je tomuto fenoménu na rozdíl od voleb nebo dědičného principu věnována značně menší pozornost ze strany politologů a dalších sociálních vědců. Navíc většina prací z oblasti politické teorie soustředících se na převrat pochází již ze 60. let, kdy se tomuto tématu věnovali například Edward Luttwak nebo Samuel P. Huntington. Představovaná publikace je tak (zejména v českém prostředí) vítaným přínosem.

Snahou krakovského profesora politologie Marka Bankowicze bylo představit teoretické uchopení fenoménu státního převratu. I přes to, že se autorovi opravdu zdařilo sepsat práci především teoretickou, je psána čtivým jazykem.³ Teoretické úvahy jsou podkládány odkazy na veliké množství příkladů státních převratů, revolucí, rebelií, pučů a dalších způsobů uchopení moci.

Rozsahem nevelká publikace je rozdělena (kromě úvodu a závěru) do tří hlavních částí. V první se autor věnuje definici, typologii a rozšíření pojmu státní převrat, ve druhé se soustředí

¹ Kontakt: Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, Poděbradova 2842/1, 301 00 Plzeň; e-mail: vnaxera@kap.zcu.cz.

² Prvním z nich byl neúspěšný pokus spiklenců pod vedením poručíka L. Kobsinka o provedení převratu v Brně v noci ze dne 21. na 22. ledna 1933, druhým poté převzetí moci komunisty roku 1948. Únorové události z roku 1948 jsou v širším srovnání zemí středovýchodní Evropy poměrně netypické – v jiných případech komunisté nepřevzali moc pomocí takto typického státního převratu.

³ Z polského originálu text přeložil Michal Kubát.

na vyjasnění rozdílu mezi výše zmíněnými pojmy (pučem, revolucí, převratem a dalšími), ve třetí pak na jednotlivé techniky provedení převzetí moci.

Po úvodní analýze pojmu a zmínění několika definic představuje Bankowicz vlastní definici, se kterou v publikaci dále pracuje: „Státní převrat je nezákonným svržením existující politické moci malou skupinou spiklenců, kteří využívají strategii náhlého ovládnutí neuralgických státních institucí a zařízení, a je prováděno násilím nebo hrozbou jeho užití. Je dílem konspirátorů, nejedná se tedy o politickou změnu vynucenou masovými společenskými vystoupeními.“ (s. 19) Přijmeme-li tuto definici, je patrné, že značný rozdíl je zejména mezi převratem a revolucí. Rozdílů mezi převratem a revolucí je mnoho. Zejména – převrat není záležitostí mas, provádí ho většinou malá skupina lidí, ve většině případů členů širěji pojaté politické elity. Přebat dále většinou kompletně nesvrhá stávající pořádek a nebuduje zcela nový systém. Revoluce (na rozdíl od převratu) také ve většině případů nevzbuzuje negativní konotace. Na základě těchto (a dalších) rysů obou způsobů uchopení moci dochází Bankowicz mimo jiné k závěru, že „bolševická revoluce“ v Rusku nebyla revolucí, ale téměř přesně odpovídala pojetí státního převratu (s. 43). A to i přes to, že spustila revoluční následky (dokonce v globálním měřítku). Kromě revoluce se Bankowicz věnuje ještě například puči nebo *pronunciamentu*,⁴ které jsou vojenskou verzí (a tedy jakousi podmnožinou) státního převratu.

Jednotliví autoři představili ve svých pracích několik různých typologií státního převratu. Bankowicz provádí jejich kritický rozbor a připomíná například Huntingtonovu klasifikaci, která rozlišuje převrat státní (provedený částí politických elit, přičemž dojde pouze ke změně ve špičce vedení státu, a ne k výrazným sociálním nebo ekonomickým změnám), revoluční a reformistický (oproti revolučnímu nabízí postupné změny). Připomenuta je i kritika vznesená proti této klasifikaci, ke které se autor přiklání. Druhým, dle Bankowice (s. 34) ještě kontroverznějším návrhem, je práce E. Luttwaka, který rozlišuje státní převrat, *pronunciamento* a puč. Autor správně poznamenává, že jediným Luttwakovým kritériem je to, kdo revoluci provádí (zda armáda, či nikoli) – pojmy jako převrat, revoluce atd. používá navíc velice vágně. Kritický je i vůči dalším Luttwakovým kontroverzním názorům, zejména proti jeho tvrzení, že revoluce bývají levicové, puče a *pronunciamenta* pravicové a převraty politicky neutrální. Je patrné, že Luttwakovy závěry jsou nesprávné (mimo jiné vzhledem k v publikaci zmiňovaným častým levicovým *pronunciamentům*).

⁴ Tento pojem je spojen se specifickým španělským a latinskoamerickým prostředím. Bankowicz mimo jiné zachycuje jeho proměnu z původně liberální na výslednou konzervativní podobu.

V poslední části se Bankowicz soustředí na jednotlivé techniky provedení státního převratu, přičemž si všímá zejména role armády. Zabývá se také rozdílným prostředím demokracie, totalitního systému a většiny nedemokratických režimů, přičemž ty označuje za země, ve kterých je provedení úspěšného převratu nejpravděpodobnější.

Bankowicz se v poslední kapitole soustředí i na detaily provedení svržení vlády. Z analýzy jednotlivých převratů a z prací ostatních autorů například vyvozuje, že pravděpodobnost úspěchu převratu roste při jeho započetí v noci, v optimálním případě navíc o víkendu nebo o svátcích, jelikož takovéto načasování ztěžuje organizování protiakce. Jak již bylo uvedeno, zásadní je postoj armády vůči plánovačům převratu. Jelikož je státní převrat ze své podstaty násilným činem, ozbrojené síly (a zejména armáda) jsou přímo předurčeny k jeho provedení. Právě armáda (nebo její část) je ve velkém množství případů (typicky například v Latinské Americe) tou částí politické elity, která převrat provádí. Jak poznamenává Bankowicz (s. 70), i v případě, že armáda není sama hybatelem převratu, potřebují si jeho protagonisté zajistit její přízeň nebo alespoň neutralitu.

V úplném závěru je text doplněn přílohou, kterou tvoří podrobný přehled všech převratů (včetně neúspěšných pokusů o převrat) uskutečněných po celém světě v letech 1900–2009 (resp. zachycuje ještě státní převrat v Nigeru z roku 2010, který se „stihl“ udát před vydáním publikace) a také přehled současných (k datu vydání v roce 2010) představitelů států, kteří získali svoji moc státním převratem. Díky těmto přílohám je na první pohled patrné, že až na výjimky vládnou v současnosti tito představitelé v afrických státech.

Jak již bylo uvedeno, publikaci lze (zejména v českém prostředí) považovat za důležitý počín. I díky svému rozsahu (jen přes 70 tiskových stran textu) slouží ovšem spíše jako teoretický úvod do problematiky. Ostatně vypracování teoretických základů je i cílem, který sám autor v úvodu (s. 10) deklaruje. Knihu Marka Bankowicze lze tedy beze sporu doporučit jako vhodný úvod k problematice státního převratu všem zájemcům z řad akademiků a studentů politologie a příbuzných oborů, kteří se zajímají o široce pojaté téma státu a státní moci.